

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.3.19-25>

Bezpečnosť školského prostredia – súčasný stav a problémy

The Safety of School Environment – Current Status and Problems

Ingrid Emmerová

Abstract

The study deals with the safety of the school environment. It presents selected results of research conducted with primary and secondary school teachers. It pays special attention to the real possibilities of primary and secondary school teachers in creating a safe school environment. It presents selected options for creating a safe school environment.

Keywords: Safe school environment. Risk behaviour of pupils. Prevention.

Úvod

Bezpečnosť je každodenne používaným pojmom. Bezpečnosť školského prostredia je základnou podmienkou pre optimálny výchovno-vzdelávací proces. Bezpečnosť v škole by mala byť samozrejmosťou pre všetkých žiakov (bez ohľadu na vek, pohlavie či sociálne prostredie, z ktorého pochádzajú), ako aj pre všetkých zamestnancov školy.

Súčasnú dynamickú zmenu v spoločnosti so sebou prinášajú mnohé pozitívne, ale aj negatívne skutočnosti, ktoré sa prejavujú v rôznych oblastiach života. Dôkazom toho sú rôzne bezpečnostné riziká a hrozby, ktoré sa môžu dotknúť aj školského prostredia.

Podľa Miovskeho a kol. (2012) jednotlivé skupiny fenoménov rizikového správania sú spojené s rôznymi **bezpečnostnými rizikami** pre žiakov i personál školy. Je potrebné pre danú konkrétnu školu doplniť pravidlá chodu školy nad rámec povinností daných platnou legislatívou tak, aby došlo k minimalizácii dopadov rizikového správania na žiakov a zamestnancov školy. Tieto pravidlá môžu byť spracované tak na úrovni školského poriadku, ako aj na úrovni doporučení a dobrovoľných pravidiel zapracovaných do dokumentov vzťahujúcich sa k rôznym školským aktivitám a akciám (vrátane napr. exkurzií, školských výletov a pod.). Možno súhlasiť s Kropíkovou (2016), podľa ktorej rodič chce od školy, aby hlavne zaistila bezpečnosť pre jeho dieťa a pokoj na školskú prácu, chce, aby jeho dieťa zažilo v škole úspech.

Veteška, Svobodová a Tureckiová (2022) vhodne upozorňujú, že akékoľvek vízie a stratégie nie sú zrealizovateľné, pokiaľ sa nebudeme cítiť bezpečne, a preto je pre kvalitnú realizáciu pedagogického procesu najprv nutné zabezpečiť bezpečné prostredie. V tejto súvislosti zdôrazňujú školské pravidlá a komunikačné pravidlá. Základ bezpečia tvoria pravidlá, ktoré predstavujú rámec vzájomných vzťahov a žiadúcich spôsobov správania komunikácie v škole. Existujúce pravidlá je potrebné odkomunikovať, pokiaľ o pravidle niekto nevie, nemožno počítať s jeho rešpektovaním.

Učitelia ako spolutvorcovia bezpečného školského prostredia

Bezpečnosť školského prostredia môže byť ovplyvnená rôznymi skutočnosťami. Bezpečnosť ovplyvňuje rizikové alebo problémové správanie žiakov, najmä agresívne správanie a šikanovanie, klíma školy, vzťahy medzi aktérmi vzdelávania, efektívnosť preventívnych aktivít v škole, riešenie nevhodného správania, kvalita spracovania školských dokumentov, najmä školského poriadku a plánu preventívnych aktivít. Extrémnym prípadom narušenia bezpečnosti školského prostredia je ozbrojený útok (napr. ozbrojený páchateľ vnikne do školy, žiak si prinesie zbraň, zaútočí bývalý žiak).

Škola ako významný výchovný a socializačný činiteľ by mala predstavovať bezpečné prostredie. Dominantnú úlohu pri vytváraní takéhoto prostredia majú najmä pedagogickí a odborní zamestnanci škôl, ktorí musia byť na tvorbu bezpečnej školy adekvátne pripravení.

V mesiacoch október 2022 až marec 2023 sme dotazníkovou metódou realizovali **výskum u učiteľov základných a stredných škôl** na Slovensku (N 384 respondentov), zastúpené boli všetky kraje. Výskum bol zameraný na oblasť bezpečnosti školského prostredia, vrátane výskytu rizikového a problémového správania žiakov a analýzu vzdelávacích potrieb učiteľov v tejto oblasti.

Použili sme dotazník vlastnej konštrukcie, respondenti mali možnosť pri výskyte rizikového správania uviesť jednu z možností: *1 – nikdy, 2 – 1-2x za rok, 3 – 1-2x za mesiac, 4 – veľmi často, týždenne*. Výsledky nášho výskumu potvrdzujú výskyt rizikového a problémového správania žiakov základných a stredných škôl a možno konštatovať, že k najrozšírenejším druhom rizikového správania žiakov základných a stredných škôl patria:

- fajčenie (AM 2,64),
- agresívne správanie (AM 2,61),
- záškoláctvo (AM 2,46),
- šikanovanie (AM 2,10).

Naše výsledky potvrdili aj výskyt ďalších foriem rizikového správania, konkrétne vandalizmus (AM 1,99), správanie s rymí nelátkových závislostí (AM 1,77), kyberšikanovanie (AM 1,67), pitie alkoholu (AM 1,66), krádeže (AM 1,59), poruchy príjmu potravy (AM 1,59), užívanie nelegálnych drog

(AM 1,49), extrémistické prejavy (AM 1,45) a rizikové sexuálne správanie (AM 1,33). Medzi žiakmi sa vyskytujú aj formy autoagresívneho správania a to sebapoškodzovanie (AM 1,54) a aj samovražedné konanie (AM1,26).

Bezpečnosť školského prostredia najviac narúša agresívne správanie a šikanovanie medzi žiakmi, ďalej vandalizmus, extrémistické prejavy. Výrazné riziko v tomto smere predstavuje aj pitie alkoholu a užívanie ďalších drog, keďže tieto môžu vyvolávať agresívne správanie a znižovať zábrany u ich užívateľov. Závažným problémom sa v súčasnosti stáva nárast agresívneho správania žiakov, čo potvrdzujú aj výsledky ďalších výskumov (Holguin-Alvarez et al., 2020; Chen, Zhu, 2022; Strohmeier, Gradinger, 2022), ako aj jeho rozšírenie do virtuálneho priestoru (Dulovics, Niklová, Zošáková, 2023).

Zamerali sme sa aj na analýzu vzdelávacích potrieb učiteľov základných a stredných škôl v oblasti bezpečnosti školského prostredia. Najčastejšie sa vyskytujúce oblasti, v ktorých by sa respondenti chceli vzdelávať sú:

- Riešenie problémového správania žiakov.
- Efektívna preventívna práca v škole.
- Spolupráca školy a rodiny.
- Komunikácia učiteľ – žiak.
- Školská disciplína.
- Sociálno-emocionálna výchova a rozvoj mäkkých zručností žiakov.
- Stres a jeho riešenie, syndróm vyhorenia.
- Efektívne riešenie konfliktov.

Z výpovedí respondentov vyplýva, že najväčší záujem majú učitelia o problematiku riešenia rizikového či problémového správania žiakov, pri voľných odpovediach väčšinou konkretizovali problematiku agresívneho správania a šikanovania žiakov. Nasleduje oblasť efektívnej prevencie, osobitne preventívnych aktivít s celou triedou so zameraním na zlepšenie vzťahov. Náročnosť učiteľskej profesie potvrdzuje vysoký počet respondentov, ktorí by privítali vzdelávacie aktivity na tému riešenia stresu a syndrómu vyhorenia, ako aj efektívneho riešenia konfliktov. Často sa vyskytovala oblasť spolupráce s rodinou, niektorí respondenti upresnili „s rodinou zo sociálne znevýhodneného prostredia“ alebo „z marginalizovaných rómskych komunít“. Pozitívne možno hodnotiť skutočnosť, že učitelia majú záujem o absolvovanie ďalšieho vzdelávania.

Vybrané možnosti tvorby bezpečného školského prostredia

Problematika zmysluplného riešenia bezpečnosti školského prostredia je v súčasnosti veľmi naliehavá. Bezpečné školské prostredie ovplyvňuje spokojnosť žiakov, čo sa pozitívne premieta do vzdelávacích výsledkov.

Agresívne správanie žiakov a šikanovanie vážne narúša bezpečnosť školského prostredia i wellbeing žiakov, ako aj pedagogických a odborných zamestnancov škôl.

V škole je potrebné okrem špecifickej prevencie, zameranej na jednotlivé druhy problémového správania, realizovať aj nešpecifickú prevenciu. V rámci nej je nutné u žiakov rozvíjať sociálne spôsobilosti, podporovať efektívne riešenie problémov a konfliktov, rozvíjať sociálnu komunikáciu, empatiu i asertívne správanie. V prevencii je prioritou hodnoty žiakov a normy ich správania zmeniť tak, aby rizikové resp. problémové správanie neprípadovalo ako žiaduce či „in“, ale ani ako neutrálna sociálna norma. Pre efektívnu prevenciu je nutné prepojenie kognitívnej, afektívnej a konatívnej zložky osobnosti u žiakov, čiže prepojenie preventívneho pôsobenia na „vedomosti – postoje – sociálne zručnosti“. To znamená, že okrem sprostredkovania objektívnych vedomostí o sociálnopatologických javoch, je nutné svoje úsilie zameriavať aj na rozvíjanie negatívnych postojov k takýmto javom. Zároveň však škola musí pripraviť žiakov rozvíjaním sociálnych zručností zameraných na odmietanie rizikového či problémového správania, za predpokladu, že budú žiaci k nemu motivovaní vonkajším prostredím. K tomuto intenzívne prispieva práca v skupine a so skupinou žiakov.

Preventívna práca so skupinou žiakov sa prioritne javí ako efektívna z hľadiska počtu účastníkov: jeden realizátor prevencie – pedagogický či odborný zamestnanec školy, pracovník poradenského zariadenia či iný aktér prevencie, preventívne a výchovne pôsobí na celú triedu žiakov (v tejto súvislosti je potrebné upozorniť, že hromadné akcie napriek vysokému počtu účastníkov nemožno považovať za efektívnu prevenciu). K ďalším výhodám preventívnej práce so skupinou žiakov zaraďujeme využitie skupinovej dynamiky, socializáciu členov skupiny, sociálne učenie a podporu sociálneho rozvoja žiakov. Skupinové vzťahy pôsobia na jednotlivca a ovplyvňovaním skupinových vzťahov sa zlepšuje školská klíma i výchovno-vzdelávací proces. Preventívna práca so skupinou žiakov zvyšuje pochopenie a porozumenie pre pocity spolužiakov, žiaci sa môžu presvedčiť, že vyjadrovanie pocitov má komunikačnú hodnotu, trénujú si otvorenú a funkčnú komunikáciu, pochopia, že ľudia môžu mať na veci odlišné názory.

Nešpor (2019) zdôrazňuje **zručnosti potrebné pre život** – tzv. life skills: zručnosti sebaovplyvňovania (motivovať k zdravému spôsobu života, chrániť svoje sebavedomie, plánovať čas, viesť vyvážený životný štýl) a sociálne zručnosti (schopnosť čeliť sociálnemu tlaku, empatia, zdravé sebaapresadzovanie, komunikácia, nachádzanie kompromisu, rozhodovanie, schopnosť predvídať následky svojho konania, mediálna gramotnosť a pod.). Jablonský (2023) upozorňuje, že akcent súčasného vzdelávania by mal jednoznačne smerovať k tomu, aby sme pripravovali kreatívnych žiakov, ktorí uvažujú kriticky, dokážu kooperovať a vedia riešiť problémové situácie.

Obsahové štandardy pre oblasť rozvoja životných zručností – sociálne zručnosti a zručnosti sebaovplyvňovania/sebaregulácie (Tichý, Vojtová, Božík, Kříž, 2023) definujú **zručnosti sebaovplyvnenia (z angl. self-management**

skills) – ako osobné a systematické uplatňovanie stratégií zameraných na zmenu správania s cieľom dosiahnuť požadované zmeny vo vlastnom správaní (patria sem schopnosti kritického myslenia, kreatívneho myslenia, konštruktívneho riešenia problémov, rozhodovania o vlastných životných cieľoch a prioritách, predvídať následky určitého správania a konania, stanovovania si cieľov, sebamotivácie, sebareflexie a sebauvedomenia, schopnosť sebaocenenia a sebahodnotenia, zvládania emócií, zvládania stresu, plánovania a kontrolovania, schopnosť organizovania času (time manažment), flexibility) a **sociálne zručnosti (z angl. social skills)** – ako schopnosti adaptívneho, naučeného a spoločensky akceptovateľného správania, ktoré umožňujú efektívne sa vyrovnáť s požiadavkami a výzvami každodenného života (patria sem schopnosť čeliť sociálnemu tlaku, asertívne zručnosti (najmä schopnosť zdravého sebapresadenia), schopnosť empatie, komunikačné zručnosti, zručnosti konštruktívneho riešenia konfliktov, schopnosť vytvárania zdravých sociálnych vzťahov, schopnosť sebareflexie a poznávania druhých (sociálnej percepcie), zvládanie záťažových a konfliktných situácií (copingové stratégie), mediálna gramotnosť).

Záver

Mimoriadne aktuálnou sa stáva požiadavka permanentného vzdelávania učiteľov, mali by sa zúčastňovať na vzdelávacích aktivitách a cielene rozvíjať svoje kompetencie. Nevyhnutné je ponúkať učiteľom vzdelávacie aktivity na aktuálnu tému prevencie a riešenia rizikového správania žiakov, vrátane rizík a edukačných možností online prostredia.

V súvislosti s tvorbou bezpečného školského prostredia pre prax odporúčame:

- **Realizovať monitoring výskytu rizikového či problémového správania.** Podľa skladby žiakov a problémov, ktoré sú špecifické a vychádzajú z rozmanitosti školských tried, z dlhodobého pôsobenia sociálnych vplyvov a pod., sa musia cielene zameriavať aj preventívne aktivity.
- V školskom prostredí je nutné **dôsledne riešiť i menej závažné problémy v správaní žiakov**, pretože ich prehliadanie či podceňovanie môže u nich viesť k závažnejším formám deviantného správania.
- Realizovať **špecifickú**, ale aj **nešpecifickú** prevenciu.
- Keďže majú žiaci **problémy v oblasti medziľudských vzťahov** a sociálnych spôsobilostí, je potrebné naučiť ich riešiť konflikty, spracovať neúspech a pod.
- V školách **nestačí eliminovať rizikové správanie žiakov**, je tiež potrebné **realizovať aktivity na podporu sociálnych vzťahov žiakov v triedach**, ako aj vzťahov medzi žiakmi a učiteľmi.
- Vytvárať **inkluzívne prostredie**, zamestnávať sociálnych pedagógov a školských psychológov.

- Realizovať **prevenciu viktimácie**.
- Vysvetliť žiakom, ako v prípade ozbrojeného útoku reagovať, čiže: útek – úkryt – útok.
- Zavádzať efektívne pravidlá.
- Zvážiť výhody a nevýhody **kamerových systémov**.

Riešením tejto závažnej situácie nie je inštalovanie detektorov kovov do škôl, ale **záujem o žiaka a jeho problémy**.

Bibliografia

- Holguin-Alvarez, J. et al. (2020). Aggressive school communities: transformation of coexistence through activist education methods. In: *Problems of Education in the 21st Century*. 2020, 78 (4), s. 553 – 575. <https://doi.org/10.33225/pec/20.78.553>
- Dulovics, M. – Niklová, M. – Zošáková, K. (2023). *Digitálna vulnabilita detí a mládeže*. Banská Bystrica: Belianum, 2023. 147 s. ISBN 978-80-557-2078-4.
- Chen, Q. – Zhu, Y. (2022). Cyberbullying victimisation among adolescents in China: Coping strategies and the role of self-compassion. In: *Health and Social Care in the Community*. 2022, 30 (3), s. 677 – 686. <https://doi.org/10.1111/hsc.13438>
- Jablonský, T. (2023). Vedomosti v úzadí – trend reformných snáh alebo slepá ulička pedagogických teórií. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae Universitas Catholica Ružomberok*, 2023, 22 (5), s. 38 – 42. ISSN 1336-2232. <https://doi.org/10.54937/ssf.2023.22.5.38-42>
- Kropíková, M. (2016). Školní kázeň – téma vděčné a věčné. In: *Prevence*. 2016, č. 1, s. 6 – 7. ISSN 1214-8717.
- Miovský, M. a kol. (2012). *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Univerzita Karlova, 232 s. ISBN 978-80-87258-89-7.
- Nešpor, K. (2019). *Přirozené způsoby zvládnání stresu*. Praha: Raabe, 143 s. ISBN 978-80-7496-443-5.
- Strohmeier, D. – Grading, P. (2022). Cyberbullying and cyber victimization as online risks for children and adolescents. In: *European Psychologist*. 2022, 27 (2), pp. 141 – 150. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000479>
- Tichý, L. – Vojtová, Z. – Božík, M. – Kříž, T. (2023). *Odborná činnost' prevencia rizikového správania*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/c90/27298.6c65c6.pdf>
- Veteška, J. – Svobodová, Z. – Tureckiová, M. (2022). *Školský management. Konceptualizace a klíčové oblasti oboru*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 124 s. ISBN 978-80-7603-348-1.

Príspevok je priebežným výstupom projektu KEGA 012KU-4/2022 „Bezpečnosť školského prostredia – nová výzva pre rozvoj vybraných kompetencií učiteľov základných a stredných škôl“.

Prof. PhDr. Ingrid Emmerová, PhD.
Katedra pedagogiky a psychológie
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
ingrid.emmerova@ku.sk